

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

АКИМОВА Ольга Вікторівна

УДК 378.4:37.015.31-051

**Теоретико-методичні засади формування
творчого мислення майбутнього вчителя
в умовах університетської освіти**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Тернопіль 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Сметанський Микола Іванович, Хмельницький інститут соціальних технологій Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”, завідувач кафедри соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АПН України
Бондар Володимир Іванович,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, директор Інституту педагогіки і психології;

доктор педагогічних наук, професор
Кічук Надія Василівна, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, завідувач кафедри загальної та соціальної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Гусак Петро Миколайович,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, завідувач кафедри соціальної педагогіки, м. Луцьк.

Захист відбудеться 25 березня 2010 року о 12.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Кривоноса, 2.

Автореферат розісланий 25 лютого 2010р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Чайка В. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження проблеми. Кардинальні перетворення, які відбуваються в освіті у зв'язку з інтеграцією України в Європейський освітній простір, істотно впливають на стратегію й тактику розвитку вищої школи. Передусім це стосується підготовки майбутнього вчителя. Від педагога в сучасних умовах вимагається здатність до творчого мислення та інноваційної діяльності, до самостійності й нестандартності рішень, інтелектуальної компетентності. Значення формування творчого мислення в цьому процесі зумовлюється тим, що воно визначає продуктивно-створювальну спрямованість особистості майбутнього вчителя, є базовим детермінантом професійної творчості, сприяє розвитку творчого потенціалу фахівця і його самоактуалізації у професійній сфері. Сучасні вимоги до вчителя зумовлюють перегляд традиційних уявлень про зміст його підготовки, використання інноваційних технологій його професійного становлення.

Інноваційна за змістом і характером динаміка світових тенденцій розвитку вищої освіти, орієнтованої на творчу особистість, вимагає від України вибору випереджувальної моделі подальшого розвитку педагогічної освіти та переходу до нових моделей підготовки майбутнього вчителя. Інновації стають тим механізмом, який дає змогу здійснити процес випереджувального розвитку вищої педагогічної освіти та забезпечити можливість вільного розвитку суб'єктів навчального процесу, право вибору майбутнім учителем власної концепції педагогічної праці.

Результати емпіричного аналізу дають змогу стверджувати, що педагогічна діяльність вимагає від учителя компетентного та нестандартного вирішення ситуацій, пов'язаних із навчанням та вихованням дітей, які неможливо вирішити за допомогою лише норми або алгоритму дії, вони є сферою прояву творчих можливостей і творчого педагогічного мислення. Але більшість учителів вважає, що такі рішення приймаються на основі заданих дидактико-методичних схем та чинних стереотипів шкільної практики, і, як наслідок, не містять відповідної аналітичної діяльності вчителя та творчо-індивідуального підходу до прийняття педагогічного рішення. Тому можна стверджувати, що формування творчого мислення майбутнього вчителя пов'язане з пошуком нових підходів до професійно-педагогічної підготовки студентів.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що у сучасній педагогічній науці існують об'єктивні передумови для дослідження проблеми розвитку творчого мислення студентів вищого педагогічного закладу освіти.

Визначенню ролі і місця творчого мислення в професійній діяльності вчителя сприяли розроблені в науковій літературі теоретичні основи педагогічної діяльності (А. Алексюк, О. Киричук, Н. Кузьміна, В. Майборода, О. Мороз та ін.) та дослідження, спрямовані на розробку основних підходів щодо підготовки студентів до професійно-педагогічної діяльності

(О. Абдулліна, С. Архангельський, В. Бондар, С. Гончаренко, Р. Гуревич, П. Гусак, М. Євтух, В. Кравець, Н. Ничкало, О. Пехота, О. Савченко, В. Семиченко, В. Сластьонін, М. Сметанський, Г. Терещук, Р. Хмелюк, В. Чайка та ін.).

Для нашого дослідження першочергового значення мають дослідження особливостей творчої педагогічної діяльності, які розкриваються в працях Ф. Гоноболіна, В. Загвязінського, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Н. Кузьміної, Н. Нікандрова, Ю. Кулюткіна, М. Поташника, І. Синиці, Р. Скульського, В. Сластьоніна, Г. Сухобської, Р. Шакурова, О. Щербакова та ін. Проблемам розвитку творчої особистості вчителя присвячені праці Н. Кічук, Б. Красовського, Л. Лузіної, С. Сисоевої, П. Шевченка та ін., в яких визначається залежність ефективної педагогічної діяльності від розвитку творчої особистості вчителя.

Питання теорії творчості, філософські і соціологічні аспекти її сутності вивчали Г. Батищев, В. Біблер, О. Клепиков, П. Кравчук, І. Кучерявий, Л. Сохань, В. Цапок та ін. Творче мислення як філософська та соціальна категорія розглядається ними як продуктивний процес створення нових, оригінальних, соціально значимих інтелектуальних продуктів на основі єдності логічних та інтуїтивних моментів.

Для методологічного обґрунтування авторської концепції використовувалися ідеї зарубіжних представників гуманістичної психології Р. Бернса, А. Маслоу, Г. Оллпорта, Е. Фромма, К. Роджерса та вітчизняних педагогів цього напрямку І. Беха, В. Сухомлинського.

Розробка системи формування творчого мислення майбутнього вчителя вимагала використання досліджень загальних психологічних аспектів розвитку особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, Б. Ломов, Л. Рубінштейн та ін.) та психології творчості (В. Клименко, О. Лук, Я. Пономарьов, В. Пушкін, В. Роменець та ін.).

Проблеми розвитку творчих здібностей у контексті нашого дослідження представлені в працях Д. Богоявленської, В. Дружиніна, Ю. Гільбуха, І. Калошиної, Н. Лейтеса, Б. Теплова, М. Холодної А. Хуторського та ін.; креативності – в працях Ф. Баррона, М. Воллаха, Д. Гілфорда, С. Медніка, Р. Стенберга, Е. Торренса; формування творчої особистості – в працях Б. Ананьєва, В. Виготського, О. Залужного, Г. Костюка, О. Леонтєва, К. Платонова та ін.

З метою розробки теоретичних і методичних підходів до формування творчого мислення майбутнього вчителя виокремлено і проаналізовано види творчого технічного мислення (І. Калошина, Т. Кудрявцев); конструкторського (Д. Василевський, В. Моляко та ін.); винахідницького (Я. Пономарьов, І. Семенов, С. Степанов, П. Якобсон) та розроблено прийоми підвищення ефективності розв'язання проблемних задач (В. Альтшуллер, А. Матюшкін, М. Махмутов та ін.).

Названі дослідження є основою сучасної теорії і практики підготовки студентів до творчої діяльності. Водночас у загальному огляді наукових джерел про професійне становлення

майбутнього педагога не виявлено спеціальних праць, присвячених формуванню творчого мислення майбутнього вчителя. Особливої актуальності набувають питання обґрунтування сутності і психологічних механізмів, критеріїв, показників і рівнів сформованості творчого мислення, методики діагностики й моніторингу творчого мислення, педагогічних умов і основних шляхів розвитку творчого мислення студентів в умовах університетської освіти.

Проведений аналіз практики підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах свідчить про те, що студенти часто не здатні самостійно ставити та вирішувати педагогічні проблеми, бачити реальні педагогічні завдання та нестандартні способи їх вирішення, моделювати розвивально-творчі ситуації, відходити від шаблону і традицій в організації навчально-виховної роботи, визначати індивідуальні траєкторії розвитку окремих учнів, актуалізувати механізми професійного самовдосконалення на основі педагогічної рефлексії, тобто саме тих аспектів педагогічної діяльності, які вимагають розвиненого творчого педагогічного мислення.

Результати аналізу теоретичних напрацювань науковців, практичного досвіду підготовки студентів в педагогічних університетах до майбутньої професійної діяльності дали можливість виявити *суперечності* процесу формування творчого мислення майбутніх вчителів, які мають місце у навчально-виховному процесі вищої школи, зокрема між:

- об'єктивною вимогою суспільства у формуванні творчого вчителя, здатного до самостійного цілепокладання в педагогічній діяльності, аналізу педагогічних реалій, моделювання сучасного навчально-виховного процесу на основі професійних цінностей й педагогічних компетентностей, та недостатнім рівнем сформованості творчих здібностей, професійної активності та педагогічної рефлексії;

- необхідністю продукувати нові педагогічні ідеї, швидко вирішувати проблемні ситуації та нестандартні завдання, реалізувати сформовані компетентності на рівні прийняття творчих педагогічних рішень, виявляти готовність до інноваційної педагогічної діяльності на основі розвиненого творчого мислення та традиційною системою університетської підготовки майбутнього вчителя, спрямованої на формування репродуктивного мислення та здатності вирішувати педагогічні задачі за алгоритмом;

- необхідністю організації професійного самовдосконалення на основі розвитку творчого підходу до оволодіння знаннями й уміннями та недостатньою інформованістю студентів про сутність творчості, механізми оволодіння нею й спрямованістю навчальних дисциплін на професійно-творчий саморозвиток.

Отже, особливості розвитку сучасної вищої педагогічної освіти зумовлюють необхідність створення системи підготовки майбутнього вчителя, яка б поєднувала традиційні та інноваційні підходи до формування його педагогічної компетентності, і передусім, творчого мислення як ключової компетентності майбутнього вчителя.

Актуальність проблеми, а також її недостатня теоретична і практична розробленість у педагогіці зумовили вибір теми дослідження: **“Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за темою “Теоретико-методологічні основи педагогічної підготовки майбутніх учителів” (№ 0101U007274).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 2 від 25 жовтня 2000 р.) та узгоджена рішенням Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології Академії педагогічних наук України (протокол № 8 від 29.11.2002 р.).

Мета дослідження полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічної системи формування творчого мислення майбутнього вчителя.

Об'єкт дослідження – процес професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя.

Предмет дослідження – концептуальні засади й технологія формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти.

Провідною ідеєю дослідження є положення про те, що цілеспрямоване формування творчого мислення майбутнього вчителя як його ключової компетентності забезпечує підготовку до творчого саморозвитку особистості й високого стандарту професійної діяльності.

Концепція дослідження характеризує основні компоненти педагогічної системи розвитку творчого мислення майбутнього вчителя і сприяє реалізації провідної ідеї. Вона містить такі положення:

1. Теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження особливостей формування творчого мислення майбутніх педагогів у вищій школі є необхідною умовою її реформування. Ефективність розробки концептуальних засад формування творчого мислення студентів залежить від результатів цілісного аналізу професійно-педагогічної підготовки майбутнього фахівця на методологічному, теоретичному (психологічному та педагогічному) та технологічному рівнях.

2. Розробка методологічних засад формування творчого мислення здійснюється на двох рівнях. На філософському рівні методології, а саме наукової гносеології, дослідження будується на розумінні творчого мислення як продуктивного процесу створення нових, оригінальних, соціально значущих ідей на основі єдності усвідомлених (логічних) та неусвідомлених (інтуїтивних) моментів. На загальнонауковому рівні методології обґрунтування здійснюється на основі взаємодії системного, діяльнісного, синергетичного, культурологічного, особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів.

3. Психологічний рівень обґрунтування базується на розумінні творчого мислення як розумового процесу, спрямованого на вирішення певної задачі або проблеми, що призводить до пізнавально-творчих результатів (оригінальності, новизни ідей, суджень).

Психологічний механізм творчого мислення майбутнього вчителя відображає його динамічні (процесуальні) характеристики і має структурно-рівневу природу. Структура цього процесу включає задачу як об'єкт творчого мислення, і особистість як її суб'єкт; рівні психологічного механізму процесу творчого мислення майбутнього вчителя визначають етапи вирішення педагогічної задачі.

4. Формування творчого мислення майбутнього вчителя здійснюється з урахуванням різних факторів (цільово-стратегічного, навчально-визначального, особистісного, структурно-проектного), вимог педагогічної діяльності, конкурентоспроможності в європейському освітньому просторі.

5. Сутність педагогічної діяльності визначає місце творчого мислення в цьому процесі, а саме: мислення вчителя включене в педагогічну діяльність і спрямоване на вирішення специфічних завдань, пов'язаних з пошуком ідей, засобів перетворення педагогічного процесу. Об'єктом пізнання вчителя є педагогічна реальність, яка включає особистість учня, зміст, форми й методи навчально-виховного процесу, педагогічні ситуації та явища. Творче мислення учителя існує як процес розв'язання педагогічних задач.

6. Процес професійного розвитку майбутнього вчителя базується на урахуванні динамічної структури творчого мислення, яка включає процесуальну складову (компетентнісний та інтелектуально-потенційний компоненти) та особистісну складову (креативний та мотиваційно-рефлексивний компоненти).

7. Ефективне формування творчого мислення майбутнього вчителя забезпечує педагогічна система, яка включає структурні компоненти процесу розвитку й моніторингу творчого мислення майбутнього вчителя, що відображені в таких моделях: теоретична модель формування творчого мислення; діагностична модель моніторингу рівня сформованості творчого мислення; дидактична модель формування креативно спрямованого змісту педагогічних дисциплін; методична модель розвитку творчого мислення в навчальному процесі; технологічна модель формування творчого мислення студентів.

8. Теоретична модель визначає психолого-педагогічне підґрунтя розробленої системи формування творчого мислення майбутнього вчителя і включає три компоненти: теорії психологічного механізму формування творчого мислення; дидактичні теорії формування творчого мислення; технологічні підходи до формування творчого мислення.

9. Діагностична модель системи забезпечує діагностику та моніторинг розвитку творчого мислення студентів на основі визначення критеріїв та показників його сформованості:

педагогічної компетентності; творчої вмотивованості; творчого потенціалу; креативності особистості. Ефективність діагностики та моніторингу забезпечує система методів дослідження відповідно до кожного критерію.

10. Дидактична модель креативно спрямованого змісту визначає систему принципів його побудови, компоненти дидактичної моделі, обґрунтування проблемно-інтегрованого підходу до вивчення педагогічних дисциплін. Система принципів включає традиційні та інноваційні принципи структурування змісту педагогічних дисциплін. Компоненти дидактичної системи забезпечують її інформаційну, методичну та технологічну складову. Ефективне формування творчого мислення студентів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу відбувається на основі проблемно-інтегрованого підходу.

11. Методична модель педагогічної системи передбачає моделювання системи професійно-педагогічних завдань, спрямованих на формування творчого мислення майбутнього вчителя. Її структура включає три взаємопов'язаних компоненти: принципи продуктивного розв'язання творчих педагогічних завдань; методи розв'язання творчих педагогічних завдань, спрямовані на її вирішення; види творчих завдань.

12. Технологічна модель передбачає забезпечення процесу формування творчого мислення майбутнього вчителя через реалізацію модульно-варіантної технології навчання, а також відповідних педагогічних умов, що забезпечують ефективність педагогічної системи формування творчого мислення майбутнього вчителя (забезпечення креативної спрямованості змісту педагогічних дисциплін на засадах компетентнісного підходу; організації педагогічної рефлексії й емоційно-мотиваційної підготовки студентів до творчої самореалізації в навчально-пізнавальній діяльності згідно з принципами особистісно орієнтованого, суб'єктного та полісуб'єктного підходів; забезпечення активно-творчого типу засвоєння знань засобами проблемного, евристичного та контекстного навчання).

13. На основі названих концептуальних положень можна визначити формування творчого мислення майбутнього вчителя як інноваційний процес, створений на основі сучасних підходів до організації університетської освіти майбутнього вчителя.

Гіпотеза дослідження передбачає, що досягнення високого рівня сформованості творчого мислення можливе, якщо:

- процес професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя спрямувати на формування творчого мислення студентів як його ключову компетентність та забезпечити активно-творчий тип засвоєння педагогічних знань засобами проблемного, евристичного та контекстного навчання;

- зміст і процес вивчення педагогічних дисциплін зорієнтувати на забезпечення креативного та рефлексивного розвитку студентів та формування їх мотиваційної й процесуальної готовності до творчої самореалізації в професійно-педагогічній діяльності;

- реалізувати системний підхід до формування творчого мислення студентів через діагностику, моніторинг та корекцію управління навчально-пізнавальним процесом студентів.

Відповідно до предмета, мети, концепції й гіпотези дослідження сформульовано основні **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу наукової літератури визначити зміст та особливості основних понять і теоретичних положень, які розкривають сутність категорії творчого мислення як педагогічного феномена, визначити його структуру.

2. Розробити методику діагностики, критерії, показники та рівні сформованості творчого мислення майбутнього вчителя.

3. Проаналізувати стан сформованості творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти.

4. Виявити особливості творчого мислення майбутнього вчителя, обґрунтувати його структурно-функціональну модель.

5. Розробити концепцію та педагогічну систему формування творчого мислення майбутнього вчителя у процесі вивчення педагогічних дисциплін.

6. Обґрунтувати та експериментально перевірити технологію та педагогічні умови, що забезпечують ефективність педагогічної системи формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Методологічну й теоретичну основу дослідження становлять положення філософської та психолого-педагогічної науки стосовно творчості як вищої форми активності й самостійної діяльності людини (Г. Батищев, В. Біблер, П. Кравчук, Л. Сохань, В. Цапок); діяльності та її суб'єкта, взаємозалежності між розвитком особистості та характером навчально-пізнавальної діяльності (К. Альбуханова-Славська, Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); психологічних аспектів творчості і творчої активності особистості (В. Зарецький, В. Моляко, А. Матюшкін, О. Пономарьов, В. Пушкін, В. Роменець, І. Семенов, С. Степанов та ін.); формування творчих здібностей (В. Дружинін, Ю. Гільбух, О. Киричук, Н. Лейтес, Б. Теплов, М. Холодна та ін.), креативності як творчої здібності особистості (В. Воллах, Д. Гільфорд, С. Медник, Е. Торренс, К. Тейлор, Д. Халперн та ін.); психології мислення (А. Брушлинський, П. Блонський, О. Запорожець, А. Лурія, С. Рубінштейн, О. Тихомиров та ін.); взаємозумовленості педагогічних явищ і процесів, єдності свідомості й діяльності (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, О. Леонтьєв, Н. Талізіна), загальнодидактичних і технологічних аспектів у викладанні психолого-педагогічних дисциплін, інноваційних технологій

(А. Архангельський, А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Беспалько, В. Бондар, С. Гончаренко, О. Мороз, О. Пометун, О. Савченко, Г. Селевко, Г. Терещук, та ін.); оновлення змісту освіти (Н. Бібік, А. Богуш, В. Бондар, М. Вашуленко, О. Савченко та ін.); розробки професіограм педагогічної праці та вимог до сучасного вчителя (О. Абдуліна, Є. Барбіна, М. Гриньова, В. Загвязинський, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, О. Щербаков та ін.) і професійної підготовки педагога (А. Алексюк, А. Бойко, Р. Гуревич, О. Дубасенюк, П. Гусак, І. Зязюн, М. Лещенко, О. Мороз, В. Семиченко, М. Сметанський, Р. Хмелюк, В. Чайка та ін.), теорії педагогічної майстерності і творчості вчителя (Є. Барбіна, В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Кан-Калик, Н. Кічук, С. Сисоєва, Н. Тарасевич та ін.); Закон України “Про вищу освіту”, Національна доктрина розвитку України у XXI столітті.

Відповідно до визначених завдань і перевірки вихідних припущень застосовувалися такі **методи дослідження**:

теоретичні: метод порівняльного аналізу з метою співставлення основних теоретичних підходів до розуміння сутності творчого мислення; метод проектування для визначення й обґрунтування концепції формування творчого мислення як ключової компетентності майбутнього вчителя; метод структурно-системного аналізу для розробки системи формування творчого мислення студента в процесі вивчення педагогічних дисциплін; метод моделювання з метою розробки експериментальних моделей формування творчого мислення студента (теоретичної, діагностичної, дидактичної, технологічної, методичної) і впровадження їх в навчальний процес; абстрагування, класифікації, аналізу та синтезу для обґрунтування концептуальних положень, визначення результатів та висновків дослідження;

емпіричні: анкетування, опитування, бесіда використовувалися з метою з’ясування розуміння студентами необхідності й шляхів формування творчого мислення, визначення мотивації професійної підготовки; спостереження в процесі моніторингу творчого мислення, а також визначення ефективності розроблених шляхів формування творчого мислення; тестування, проводилося з метою визначення рівня сформованості творчого мислення та його динаміки; експертна оцінка в процесі аналізу творчих продуктів студентів, самооцінка студентами свого творчого педагогічного мислення.

педагогічний експеримент для перевірки ефективності системи та модульно-варіантної технології формування творчого мислення майбутнього фахівця;

математичної статистики для аналізу одержаних даних і порівняння кількісних показників.

Основні етапи та дослідно-експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося протягом 15 років і охоплювало чотири етапи науково-педагогічного пошуку.

Теоретико-аналітичний (1994-1997рр.): здійснено аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури з проблеми формування творчого мислення майбутнього вчителя. Визначено зміст основних понять, які розкривають сутність та структуру категорії творчого мислення, його функції й особливості, сформульовано вихідні теоретико-методологічні положення, розроблено експериментальну програму, сформульовано науковий апарат дослідження.

Діагностико-констатувальний (1998-2001рр.): розроблена методика діагностики рівнів сформованості творчого мислення студентів, проведений констатувальний етап експерименту; визначено стан сформованості компетентнісного, потенційно-інтелектуального, мотиваційно-рефлексивного та креативного компонентів творчого мислення майбутніх фахівців; розроблена концепція перетворювального етапу дослідження.

Формувальний (2002-2005 рр.): розроблено й перевірено ефективність педагогічної системи й модульно-варіантної технології формування творчого мислення майбутнього вчителя в процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу; визначено педагогічні умови ефективного формування творчого мислення студентів; здійснено дослідно-експериментальну перевірку гіпотези, аналіз отриманих результатів.

Узагальнювальний (2006-2009 рр.) – здійснено математичну обробку та аналіз даних, перевірено виконання мети та доведення гіпотези дослідження; сформульовано загальні висновки й методичні рекомендації. Результати дослідження відображено в докторській дисертації, монографії, навчальних посібниках, визначено перспективи подальшого дослідження означеної проблеми.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Житомирському державному університеті імені Івана Франка. Експериментальною роботою було охоплено 1025 студентів і 25 викладачів ВНЗ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше розроблено:*

- *концепцію* формування творчого мислення майбутнього вчителя як теоретико-методичну основу підвищення якості освіти у вищих педагогічних навчальних закладах, яка має три рівні: методологічний, теоретичний (психологічний та педагогічний), технологічний;
- *педагогічну систему* формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської підготовки, яка включає структурні компоненти процесу формування й моніторингу творчого мислення майбутнього вчителя, що відображено в таких моделях: теоретична модель формування творчого мислення майбутнього вчителя (теорії психологічного механізму формування творчого мислення, дидактичні теорії формування творчого мислення,

технологічні підходи до формування творчого мислення); діагностична модель моніторингу рівня сформованості творчого мислення майбутнього вчителя (критерії: педагогічна компетентність, творча вмотивованість, творчий потенціал, креативність особистості, рівні сформованості творчого мислення та система методів дослідження кожного критерію); дидактична модель формування креативно спрямованого змісту педагогічної освіти (традиційні та інноваційні принципи структурування змісту педагогічних дисциплін, компоненти дидактичної системи: навчальна програма, підручник, навчально-методичний комплект для модульно-варіантного навчання з педагогічних дисциплін, методичні рекомендації з розвитку творчого мислення, проблемно-інтегрований підхід до вивчення дисциплін педагогічного циклу); методична модель формування творчого мислення в навчальному процесі (принципи продуктивного рішення педагогічних задач, методи розв'язання творчих педагогічних задач, види творчих педагогічних задач); технологічна модель формування творчого мислення студентів;

- *структурно-функціональну модель* формування творчого мислення майбутнього вчителя як педагогічного феномена. У цій моделі визначено місце творчого мислення в педагогічній діяльності, форми його функціонування (процес розв'язання педагогічних задач), основні функції (постановка задач; розробка проектів, розв'язання задач; регуляція реалізації проектів; оцінка отриманого результату), психологічний механізм (усвідомлення проблеми, аналіз вихідних даних, висунення гіпотези, розумовий експеримент, вибір способу розв'язання задачі) та основні характеристики (опосередкованість педагогічного впливу, його теоретико-практичний характер, варіативність розв'язання педагогічних задач, різні рівні вирішення, етапність);

- *структуру* творчого мислення майбутнього вчителя як педагогічну категорію, яка включає в себе дві складові: процесуальну й особистісну. Перша складова, у свою чергу, має два компоненти: компетентнісний (знання, контекстні уміння) та інтелектуально-потенційний (інтелектуальні здібності та спрямованість мислення); друга складова містить креативний (творчі здібності) та мотиваційно-рефлексивний (мотивація, емоції, рефлексія) компоненти;

- *модульно-варіантну технологію* вивчення педагогічних дисциплін, що зорієнтована на гуманістичну парадигму освіти, має особистісну орієнтацію, розвивальний характер навчання, єдність технологічності і змісту; ураховує концептуальні положення про педагогічну теорію як основу творчого вирішення професійних проблем, педагогічну компетентність як інструмент творчого рішення, формування творчого мислення як процес спеціально організованого навчання, ефективність якого залежить від комплексу педагогічних умов; передбачає системно-структурну взаємодію основних компонентів підготовки майбутнього вчителя (цільовий, змістовий, процесуальний, результативний); ураховує вимоги принципів (суб'єктності учасників навчального процесу, диференціації за вільним вибором, варіативності змісту педагогічних дисциплін, модульну побудову процесу навчання, принцип спільно-продуктивної діяльності учасників

навчального процесу, моніторинг рівнів досягнень); містить навчально-методичний комплект для модульно-варіантного навчання з педагогічних дисциплін, який передбачає три змістові рівні вивчення педагогічних дисциплін (репродуктивний, частково-пошуковий, творчий);

- *обґрунтовано положення* про те, що формування творчого мислення майбутніх учителів, як ключової педагогічної компетентності, є провідною метою їх підготовки у процесі вивчення педагогічних дисциплін.

Подальшого розвитку набули дефініції формування творчого мислення майбутнього вчителя в процесі університетської освіти (“творче мислення”, “структура творчого мислення”, “творче мислення як ключова компетентність майбутнього вчителя”, “структурно-функціональна модель творчого мислення майбутнього вчителя”, “система формування творчого мислення”).

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що обґрунтовано *методологічні основи* побудови навчального процесу у ВНЗ, які забезпечують його спрямованість на формування творчого мислення майбутнього вчителя (ідеї системності, синергетичності, суб’єктності, саморозвитку, компетентнісного підходу, єдності свідомого й несвідомого в науковому пізнанні); *психологічні основи* процесу формування творчого мислення (теорії психологічного механізму розвитку творчого мислення: теорія творчого мислення як процесу розв’язання проблем, теорія творчості як процесу постановки проблем, теорія поетапного розкриття творчого процесу, структурно-рівнева концепція, механізм групового розв’язання творчих задач, механізм творчого мислення у діалозі); *дидактичні основи* формування творчого мислення (теорія розвивального навчання, теорія поетапного формування розумових дій, теорія евристичного навчання, теорія знаково-контекстного навчання, концепція учіння як спільної продуктивної діяльності); *технологічні основи* формування творчого мислення (технологія проблемного навчання, особистісно-орієнтована технологія навчання, кредитно-модульна технологія навчання).

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в розробці:

- методики діагностики (критерії, показники та рівні сформованості творчого мислення майбутнього вчителя; комплекс відповідних методів та методик з рекомендаціями щодо їх застосування), яка забезпечує методичну основу викладачам для постійного моніторингу цього феномена в реальному навчальному процесі;

- методичних рекомендацій щодо підвищення ефективності формування творчого мислення майбутнього вчителя в процесі університетської підготовки, спрямованих на вирішення практичних, професійно-важливих завдань для викладачів (шляхи, методика, організація розвитку творчого мислення студентів) та студентів (творчі програми з формування творчого мислення, методика рефлексивного самоуправління та ін.);

- дидактичних матеріалів (авторської програми курсу “Історія педагогіки”, навчальної програми з історії педагогіки за вимогами TCTS, навчального посібника з історії педагогіки,

“Навчально-методичного комплексу для модульно-варіантного навчання з педагогічних дисциплін”, методичних рекомендацій з проведення семінарських занять з дисциплін педагогічного циклу за кредитно-модульною системою організації навчального процесу, “Пакету тестів з педагогічних дисциплін” для тематичного, модульного та підсумкового контролю знань та умінь), які використовуються під час вивчення дисциплін педагогічного циклу та проведення моніторингового контролю;

- методичної моделі формування творчого мислення майбутнього вчителя як його ключової компетентності в процесі вирішення творчих педагогічних задач.

Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 10/26 від 20.05.2008 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 893-33/03 від 18.09.2009 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 1392 від 10.12.2008 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 888 від 09.06.08 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі представлені у дисертації наукові результати авторка отримала самостійно. У навчальному посібнику “Навчально-методичний комплект для модульно-варіантного навчання з педагогічних дисциплін” дисертантові належить розділ “Історія педагогіки”, “Дидактика”. У посібнику “Навчальні програми: педагогіка школи, історія педагогіки, методика виховної роботи, основи педагогічної майстерності, педагогічна практика” автору належить розділ “Історія педагогіки”.

Ідеї співавторів у роботі не використовувалися.

На захист винесено такі положення:

1. Педагогічна концепція формування творчого мислення майбутнього вчителя базується на трьох концептах (методологічному, теоретичному й технологічному) і спрямована на розвиток його суб'єктної позиції в пізнавально-творчій діяльності, креативності як феномена мислення та педагогічної рефлексії.

2. Структурно-функціональна модель формування творчого мислення майбутнього вчителя розкриває його сутність як процесу розв'язання педагогічних задач, відображає місце і роль творчого мислення в процесі педагогічної діяльності, його функції та психологічний механізм, а також характерні особливості функціонування.

3. Педагогічна система формування творчого мислення майбутнього вчителя спрямована на ефективне формування творчого мислення як ключової компетентності майбутнього вчителя, його потенційно-інтелектуальної та мотиваційно-рефлексивної сфери, креативності як творчої здібності особистості. Вона включає структурні компоненти формування й моніторингу творчого мислення майбутнього вчителя, що відображені в моделях: теоретичній моделі формування творчого

мислення майбутнього вчителя; діагностичній моделі моніторингу рівня сформованості творчого мислення майбутнього вчителя; дидактичній моделі формування креативно спрямованого змісту педагогічної освіти; методичній моделі формування творчого мислення в навчальному процесі, технологічній моделі.

4. Модульно-варіантна технологія навчання спрямована на формування творчого мислення майбутнього вчителя й забезпечує оволодіння студентами методами розв'язання творчих педагогічних задач на основі гуманістично спрямованих вихідних концептуальних позицій та принципів реалізації технології, практично-професійної спрямованості навчального процесу, організації педагогічної рефлексії та забезпечення активно-творчого типу засвоєння знань.

Апробація результатів дослідження. Концептуальний підхід, теоретичні положення і практичні напрацювання використовуються в процесі викладацької, навчально-методичної діяльності у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. Основні положення й результати дослідження доповідалися на міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних та науково-методичних конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми загально педагогічної підготовки майбутніх учителів” (Вінниця, 2002 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Профільне навчання: історія, теорія, практика” (Вінниця, 2004 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів” (Вінниця, 2005 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Вища школа України: проблеми модернізації навчально-виховного процесу” (Черкаси, 2006 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми професійного становлення молоді на основі духовно-моральних цінностей” (Вінниця, 2006 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном” (Горлівка, 2006 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Педагогічна майстерність: становлення і шляхи розвитку” (Полтава, 2006р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Методологія і методика інтерактивного навчання у вищій школі” (Умань, 2007 р.); Міжнародній гіпермедійній конференції “Активізація креативного потенціалу майбутнього педагога: теорія і практика” (Полтава, 2006 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Модульно-блокове структурування педагогічних знань як умова реалізації якості навчання ВНЗ” (Кривий Ріг, 2007 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Освіта, розвиток і самореалізація молоді в умовах гуманізації суспільства” (Рівне, 2007 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка” (Суми, 2008 р.); УІІ міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (Київ-Вінниця, 2008 р.) та ін.

Публікації. Основні результати дослідження відображені у 47 публікаціях, в тому числі у 1 монографії, 4 навчальних посібниках, 27 одноосібних статтях у фахових виданнях. Загальний обсяг особистого внеску становить 56 друкованих аркушів.

Структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел (420 джерел, з них 30 – іноземними мовами). Загальний обсяг роботи – 530 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 380 сторінках. Дисертація містить 47 таблиць, 18 рисунків та 12 додатків на 110 сторінках.

Основний зміст дисертації

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, представлено концепцію дослідження, сформульовано його гіпотезу, основні завдання, викладено методологічні основи, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення, сформульовано положення, які виносяться на захист, подано інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі **“Формування творчого мислення майбутнього вчителя як педагогічна проблема”** – здійснено аналіз сутності і концептуальних основ проблеми, її генезу у вітчизняній і зарубіжній науці, з'ясовано сутність “творчого мислення” як філософської, психолого-педагогічної категорії та її зв'язок з категоріями “креативності” і “творчості”, виявлена особистісна обумовленість творчого мислення та його структура, представлена характеристика сформованості творчого мислення майбутніх учителів: обґрунтовано критерії й показники визначення рівнів сформованості творчого мислення студентів, представлені результати аналізу стану сформованості творчого мислення майбутніх фахівців.

На основі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження встановлено, що творче мислення як філософська категорія має такі особливості: 1) творчість – це продуктивний процес створення нових, оригінальних, соціально значимих продуктів на основі єдності усвідомлених (логічних) та неусвідомлених (інтуїтивних) моментів; 2) творчість є атрибутом діяльності, а також набутою через діяльність властивістю, тому саме продуктивна навчальна діяльність та включення в неї студента є необхідною умовою розвитку здатності до творчості; 3) відображення (мислення) і творчість є близькими, але не тотожними видами діяльності: відображення є основою творчості, творчість – **якісно вищим рівнем сформованості мислення**; 4) творче мислення, як філософська категорія, характеризується такими моментами, як репродуктивність і продуктивність. Їх взаємозв'язок полягає в тому, що продуктивна діяльність можлива лише при включенні репродуктивних елементів у творчий процес суб'єкта; 5) елементами творчого мислення в науковій гносеології є рефлексія, яка пов'язана з вибором засобів, норм, методів, форм духовної та практичної діяльності, спрямованих на досягнення певного результату; вона супроводжується двома протилежними діями: критичним і творчим.

Загальні та специфічні особливості творчої педагогічної діяльності виявлені в працях Ф. Гоголя, О. Щербак, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, В. Кан-Каліка, Н. Нікандрова, Л. Фридмана, Ю. Кулюткіна, Г. Сухобської, В. Загвязинського та ін. Творча діяльність вчителя визначається дослідниками неповторністю її продукту – сформованою особистістю учня у всьому багатстві її індивідуальної своєрідності (Ю. Кулюткін).

Аналіз джерельної бази проблеми педагогічної творчості забезпечив можливість сформулювати декілька підходів до розуміння сутності педагогічної творчості та співвідношення її з творчим педагогічним мисленням:

1. Гуманістичний: сутність педагогічної творчості пов'язують із неповторністю її продукту, особистістю учня, наголошують при цьому на цінності та значущості продукту творчості (Ф. Гоголь, В. Загвязинський, А. Маркова, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська, В. Сухомлинський та ін.). Сутність творчого мислення в цьому випадку визначається здатністю до нестандартних способів вирішення педагогічних ситуацій, які призводять до позитивних результатів в розвитку особистості учня.

2. Продуктивний: при визначенні педагогічної творчості акцент робиться на результативності, ефективності й доцільності педагогічної діяльності (М. Нікандров, І. Раченко, Н. Руденко та ін.). Творче педагогічне мислення забезпечує ефективні рішення з оптимізації навчально-виховного процесу, нестандартні педагогічні рішення мають бути оптимальними та оригінальними.

3. Особистісний: педагогічну творчість розглядають через майстерність особистості вчителя, його особистісні якості, мотивованість (Ю. Азаров, В. Кан-Калік, В. Краєвський, Н. Кухарев, П. Підкасистий та ін.). Найголовнішим вважається прагнення вчителя підвищити власний інтелектуальний рівень, вмотивованість на потребу в новизні, самовдосконаленні, прагнення до педагогічного пошуку, активність та самостійність. Здатність до творчого мислення визначає ці можливості.

4. Інноваційний: педагогічна творчість ідентифікується з педагогічною інноватикою (Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Н. Тарасевич та ін.), спрямованістю на визначення та вирішення педагогічних задач новими шляхами. В. Сластьонін при цьому виділяє рівні педагогічної творчості (репродуктивний, репродуктивно-творчий, творчо-репродуктивний, творчий та евристичний). Значення творчого мислення значно розширюється і полягає не лише в тому, щоб винайти оригінальне рішення, але й в тому, щоб втілити його в практику.

Сутність творчого мислення, як психолого-педагогічної категорії, полягає в особливостях процесу мислення, які призводять до пізнавально-творчих результатів (оригінальності, новизні ідей, суджень); спрямованості розумового процесу на вирішення певної задачі або проблеми; наявності мотивації у досягненні пізнавальної мети; структурованості процесу мислення у такий

спосіб: виникнення проблемної ситуації, спрямованість на активні дії, вирішення задачі; віднесеності до рефлексивного типу свідомості, який реалізується через такі здібності: аналіз, рефлексія; суб'єктивності отриманого творчого результату; відсутності суспільно значимої наукової новизни в результатах творчості у студентів не змінює якості самого процесу мислення; наявності синонімічних підходів до визначення сутності категорії творчого мислення, які акцентують увагу на різних його аспектах: а) нешаблонне мислення, сутністю якого є створення нових ідей (Е. де Бono); б) креативне мислення як здатність до різнобічного мислення (Дж. Гілфорд); в) продуктивне мислення як протилежність репродуктивному, характеризується високим ступенем новизни отриманого продукту, його оригінальністю (З. Калмикова); г) евристичне мислення – процес, спрямований на створення нових освітніх продуктів на основі трьох інтегративних здібностей: креативних, когнітивних та оргдіяльнісних (А. Хуторської).

У структурі творчого мислення виділяють два нерозривно пов'язаних компоненти: процесуальний (динамічний) та особистісний. Творче мислення як процес – це аналіз, синтез, узагальнення, які здійснюються на основі нових знань і умінь. Особистісний аспект творчого мислення містить такі складові: мотивацію, рефлексію та емоції людини.

Мотивація творчого мислення визначає спрямованість розумового процесу на вирішення певної задачі, тому що будь-який розумовий акт суб'єкта впливає з тих чи інших мотивів. Серед мотивів творчості людини вирішальна роль належить пізнавальному інтересу та мотиву досягнень. Сутність мотивації досягнення у творчості – це прагнення самоактуалізації, самоефективності, самоствердження.

Важливим компонентом творчого мислення є рефлексія. Вона відіграє провідну роль у реалізації особистісної зумовленості творчого процесу як один з механізмів формування творчого мислення. Значення рефлексії у структурі творчого мислення зумовлене необхідністю самоаналізу для розгортання творчого процесу. Рефлексія виконує такі функції: 1) аналіз власної особистості; 2) аналіз власного мислення; 3) аналіз наявних знань; 4) самоспостереження. Творчому мисленню притаманні два типи рефлексії, а саме: інтелектуальна та особистісна.

Емоційна регуляція творчого мислення підтверджує положення про суб'єктивність мислення. Взаємовідношення емоцій і мислення полягають в тому, що мислення як реальний процес є єдністю інтелектуального та емоційного, це означає, що емоції є структурним компонентом творчого мислення. До інтелектуальних емоцій належать емоції новизни, здогадки, враження, здивування, істинності та хибності.

Ретроспективний аналіз категорії творчого мислення, генезис проблеми розвитку творчого мислення, визначення структури цього феномена дають змогу визначити стан сформованості творчого мислення майбутніх учителів в умовах університетської освіти.

Цьому сприяє *діагностична модель* визначення та моніторингу стану сформованості творчого мислення студентів, яка включає систему критеріїв, показників та рівнів сформованості творчого мислення та методика діагностики творчого мислення майбутнього фахівця.

Складність структури творчого мислення зумовлює необхідність визначення множинності критеріїв та показників. Серед критеріїв оцінки рівня сформованості творчого мислення були визначені такі: педагогічна компетентність, творча вмотивованість, інтелектуально-творчий потенціал, креативність.

На основі критеріїв і показників визначено три рівні розвитку творчого мислення з позицій системного підходу: перший рівень (низький) несамоїсної активності; другий (середній) евристичний; третій (високий) креативний.

Розроблена відповідно до визначених критеріїв, показників та рівнів сформованості творчого мислення майбутнього вчителя методика діагностики дає змогу виявити індивідуально-типологічні особливості формування творчого мислення студентів і визначити впливи на нього різних умов навчання. Основними принципами її побудови є такі: проблемність (продуктивність розумової діяльності можна визначити лише в процесі самоїсної розв'язання педагогічних проблем-задач) та моделювання (ситуацію творчого мислення в навчальному процесі потрібно спеціально моделювати). Тому ця методика отримала назву – *проблемно-модельована*.

Аналіз даних констатувального етапу експерименту свідчить про те, що до початку експерименту між контрольною та експериментальною групами істотних відмінностей за сумою всіх показників не спостерігалось. Високий рівень творчого мислення в контрольній групі було виявлено у 21% студентів, а в експериментальній – 21,8%; середній – у контрольній у 42,3%, а в експериментальній – 37,9%; низький рівень – у контрольній 37,5%, а в експериментальній – 40,3%. В обох групах домінував середній і високий рівень розвитку творчого мислення. У дисертації подано розгорнуту характеристику кожного з рівнів за відповідним критерієм.

З огляду на вищезазначене виникла необхідність теоретичного обґрунтування концепції і системи формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти та розробки й експериментальної перевірки технології та психолого-педагогічних умов, які сприятимуть формуванню творчого мислення майбутніх фахівців.

У другому розділі **“Теоретичні основи формування творчого мислення майбутнього вчителя”** представлено психолого-педагогічне обґрунтування процесу формування творчого мислення майбутнього вчителя, а саме, визначені механізми формування творчого мислення, структура цього процесу, в якій задача виступає об'єктом творчого мислення, а студент – його суб'єктом, розроблена структурно-функціональна модель формування творчого мислення майбутнього вчителя як процесу розв'язання творчих педагогічних задач; подано дидактичне

обґрунтування процесу формування творчого мислення та визначено основні технологічні підходи, які забезпечують формування творчого мислення студентів.

На основі аналізу різних підходів (теорія творчого мислення як процесу постановки проблем і їх розв'язання, теорія поетапного розкриття творчого процесу, структурно-рівнева концепція психологічного механізму творчого мислення, механізм пошуку невідомого за допомогою аналізу через синтез, психологічний механізм групового розв'язання творчих задач, механізм творчого мислення у спілкуванні) визначено психологічний механізм вирішення творчої педагогічної задачі. Він передбачає 3 етапи: перший – розуміння сутності проблеми, яке спирається на попередні знання, аналітико-синтетичну діяльність, здогадку та інсайт; другий – формулювання гіпотези (задуму); третій – розв'язання задачі.

Ураховуючи сутність педагогічної діяльності, визначено місце творчого мислення в цьому процесі, а саме: мислення вчителя включене в педагогічну діяльність і спрямоване на вирішення специфічних задач, пов'язаних з пошуком ідей, засобів перетворення педагогічного процесу. Об'єктом пізнання вчителя є педагогічна реальність, яка включає особистість учня, зміст, форми й методи навчально-виховного процесу, педагогічні ситуації та явища. Творче мислення учителя існує як процес розв'язання педагогічних задач. Структурно-функціональна модель творчого мислення майбутнього вчителя представлена на рисунку 1.

Для дидактичного обґрунтування процесу формування творчого мислення майбутнього вчителя використано дидактичні теорії співвідношення навчання й розвитку та теорії, які сприяють розвитку творчого мислення:

1) теорія розвивального навчання Л. Занкова для нашого дослідження має значення передусім завдяки розробці дидактичних принципів навчання на високому рівні складності, провідної ролі теоретичних знань в навчанні, швидкого темпу навчання, усвідомленості власного процесу учіння, розвитку індивідуальності;

2) теорія розвивального навчання Д. Ельконіна, В. Давидова обґрунтовує важливе для нашого дослідження положення про те, що розвивальний характер навчання пов'язується зі змістом, а саме: а) змістом навчальної діяльності вважаються наукові поняття, які створюють загальні принципи розв'язання задач; б) засвоєння наукових понять має динаміку; в) теоретичні знання становлять основу мислення; г) наукові поняття засвоюються у процесі навчання;

3) теорія поетапного формування розумових дій П. Гальперіна, Н. Талізної важлива як дидактичне виявлення психологічного механізму творчого мислення, вона розглядає учіння як систему певних видів діяльності, виконання яких призводить до нових знань і умінь;

4) теорія проблемного навчання (В. Оконь, А. Матюшкін, М. Махмутов) є визначальною, тому що її основною метою є розвиток мислення в процесі постановки й вирішення проблем, що є основою розвитку творчого мислення;

Рис. 1. Структурно-функціональна модель творчого мислення майбутнього вчителя

5) значимість теорії евристичного навчання (А. Хуторської) пов'язана з тим, що ця теорія є теорією розвитку творчих здібностей, які визначають здатність до творчого мислення;

6) концепція знаково-контекстного навчання у вищій школі (А. Вербицький) забезпечує перехід, трансформацію одного типу діяльності (пізнавальної) в іншу (професійну) з відповідною зміною потреб і методів, цілей, дій (вчинків), засобів, предметів і результатів;

7) концепція учіння як спільної продуктивної діяльності (В. Ляудіс) підтверджує наші позиції щодо можливостей спільної творчої діяльності викладача і студента. Спільно-продуктивні діяльність – це особливий тип спеціально організованої взаємодії і взаємовідношень між викладачами і студентами, який забезпечує перебудову всіх компонентів структури індивідуальної пізнавальної діяльності за допомогою змінних форм співробітництва між всіма учасниками учіння.

У результаті проведеного аналізу проблеми технологізації сучасної освіти зроблено висновок про те, що для теоретичного обґрунтування процесу розвитку творчого мислення студента

необхідні технології, які можуть забезпечити особистісний і професійний розвиток і саморозвиток особистості, професійну мобільність, оригінальність, гнучкість і продуктивність мислення, тому важливими для нашого дослідження є наступні: а) технологія проблемного навчання, заснована на конструюванні знань, розвитку активності й свідомості, самостійності студента, вихованні творчого підходу в професійній діяльності; б) особистісно-орієнтовані технології навчання, головною ідеєю яких є спрямованість на цілісний розвиток особистості, в тому числі на його інтелект; в) кредитно-модульна технологія, основними принципами якої є принципи гуманізації, демократизації, модульності, індивідуалізації, диференціації, інтеграції.

У третьому розділі **“Концептуальні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя”** обґрунтовано концепцію формування творчого мислення майбутнього вчителя, розроблено теоретико-методичну систему формування творчого мислення студента, визначено шляхи формування креативно спрямованого змісту навчання з дисциплін педагогічного циклу та розроблено методику моделювання творчого мислення в навчальному процесі.

Основними чинниками, що зумовлюють авторський підхід до розробки системи формування творчого мислення майбутнього вчителя, є такі:

1. Цільово-стратегічний, що пов'язаний з оновленням стратегічних орієнтирів розвитку освіти, формуванням у майбутніх педагогів передусім глобального, поліфункціонального і, що найголовніше, творчого мислення, готовності до особистісного і професійного саморозвитку.

2. Навчально-визначальний. Розвиток творчого мислення, як визначальна мета професійного розвитку майбутнього вчителя, передбачає зміну освітніх парадигм: від традиційного навчання до розвивальної освіти.

Реалізація поставленої мети враховує такі положення: а) процес навчання розглядається як самостійна інтелектуальна діяльність студента із засвоєння педагогічної теорії шляхом вирішення навчальних проблем; б) риси критичного і творчого педагогічного мислення найефективніше формуються в процесі проблемного навчання; в) необхідною умовою формування творчого педагогічного мислення є систематичне використання різноманітних типів і видів самостійних творчих завдань; г) індивідуалізація забезпечується наявністю навчальних програм різного рівня складності, які кожен студент може самостійно обрати; д) висока позитивно-емоційна активність студента, необхідна для виникнення творчого мислення, зумовлена самою проблемною педагогічною ситуацією; ж) процес навчання передбачає певну обов'язкову репродуктивну діяльність студента, яка створює базу знань для вирішення навчальних педагогічних проблем; єдність репродуктивної та продуктивної діяльності розв'язує проблему інтелектуальної активності майбутнього вчителя.

3. Особистісний, що враховує таку стратегію розвитку здатності до творчого мислення: розробка засобів діагностики для виявлення творчих задатків і розвитку на цій основі виявлених і

потенційних здібностей студентів, тобто врахування педагогічних умов, які б сприяли розкриттю та оптимальному виявленню творчого мислення.

4. Структурно-проектувальний відображає суб'єкт-суб'єктну структуру навчального процесу, спрямованого на формування творчого мислення та можливість проектування цього процесу.

Аналіз педагогічної літератури та власного досвіду забезпечив можливість обґрунтувати положення, які розкривають роль суб'єктності студента в процесі розвивального навчання:

- 1) засвоєння студентами професійних знань-умінь-навичок з мети освіти перетворюється в засіб формування творчого мислення, яке відбувається в процесі співробітництва викладача і студента;
- 2) студент стає суб'єктом власного розвитку, розглядається як самодостатня особистість, професійна роль викладача полягає у створенні умов для організації процесу саморозвитку студента й самого себе;
- 3) стандартна репродукція студентами визначеного мінімуму предметних знань-умінь-навичок змінюється на проектування та організацію власного освітнього середовища, спрямованого на розкриття творчих можливостей, саморозвитку їх у пізнавальній сфері.

Визначені вище основні чинники процесу формування творчого мислення базуються на певних методологічних закономірностях і підходах. Конкретно-наукова методологія творчості й формування творчого мислення особистості розкривається через специфічні, відносно самостійні підходи. На основі вивчення наукової літератури виокремлено такі методологічні підходи: системний, особистісний, діяльнісний, полісуб'єктний, культурологічний.

Сутність системного підходу для нашого дослідження означає, що відносно самостійні компоненти розробленої системи розглядаються не ізольовано, а в їх взаємозв'язку, в системі один з одним. Особистісний підхід забезпечував орієнтацію на діялісний і творчу сутність особистості студента. Діялісний підхід визначав навчально-пізнавальну діялісність основним засобом і вирішальною умовою розвитку творчого мислення особистості майбутнього вчителя. Полісуб'єктний (діалогічний) підхід в єдності з особистісним і діялісним використовувався в нашому дослідженні з метою реалізація сутності методології гуманістичної педагогіки, яка тлумачить сутність людини значно багатшою, різнобічнішою і складнішою, ніж її діялісність. Культурологічний підхід визначав у проведеній дослідній роботі змістову основу процесу формування творчого мислення, оскільки в його основі аксіологія – вчення про цінності й ціннісну структуру освіти. Важливість синергетичного підходу для дослідження формування творчого мислення полягає в тому, що обґрунтовано розуміння творчого мислення як ключової компетентності майбутнього вчителя, тобто така характеристика студента має формуватися в процесі навчання й містити знання, вміння, ставлення, досвід діялісності й поведінкові моделі особистості.

Отже, методологічні основи побудови системи формування творчого мислення майбутнього вчителя включають такі ідеї: спрямованості освітнього процесу на формування творчого мислення як ключової компетентності майбутнього вчителя; створення умов для забезпечення єдності розвитку та саморозвитку творчого мислення студента; орієнтації пізнавально-творчого процесу на засвоєння культурних цінностей як змістової основи формування креативної особистості; створення психологічної єдності суб'єктів навчально-пізнавального процесу; організацію спеціальної роботи із вибору різних форм і методів навчально-пізнавальної діяльності студентів, які сприяють активізації їх мислення; визначення результатів проведеної роботи щодо рівня розвитку творчого мислення студента – майбутнього вчителя.

Названі підходи стали методологічною основою для розробки педагогічної системи формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти. Теоретико-методичну основу системи становили результати аналізу психолого-педагогічної літератури, даних експериментальної роботи, використання власного досвіду. Структура розробленої педагогічної системи включає: теоретичну модель формування творчого мислення; діагностичну модель моніторингу рівня сформованості творчого мислення студентів; дидактичну модель формування креативно спрямованого змісту навчання; методичну модель, що відображає шляхи моделювання творчого мислення в навчальному процесі; технологічну модель модульно-варіантного навчання.

Дидактична модель формування креативно спрямованого змісту навчання передбачає реалізацію таких положень: варіативності змісту; оновлення критеріїв відбору змісту через теоретизацію навчального матеріалу, його практичну значущість; принцип інтеграції навчального змісту; недиспаратність навчального змісту. Авторська модель змісту освіти включає такі компоненти: навчальну програму, підручник, навчально-методичний комплект для модульно-варіантного навчання з педагогічних дисциплін і освітній продукт студентів. У процесі дослідження був розроблений новий підхід до вивчення дисциплін педагогічного циклу, в основу якого покладено принцип інтеграції педагогічних дисциплін та проблемно-модульна побудова змісту. Цей принцип ми назвали проблемно-інтегрованим підходом. Такий підхід формально проголошувався, але ніколи не був реалізований.

В основу методичної моделі моделювання творчого мислення в навчальному процесі покладено узагальнену модель пізнавальної діяльності студента в активному навчанні контекстного типу в поєднанні з проблемним навчанням. Змодельовано повний цикл мислення – від зародження проблемної ситуації, виникнення пізнавальної мотивації до знаходження способів вирішення навчально-педагогічної проблеми й доведення правильності знайденого вирішення. Утворені контексти майбутньої професійно-педагогічної діяльності відтворювалися в проблемному навчанні, де моделювалися не умови передачі й прийому навчальної інформації, а ситуації професійної дії, які

вимагають включення мислення студента. Такі ситуації, в яких студент відчуває відсутність готового стандарту (алгоритму, правила, способу) їх вирішення і намагається їх знайти, визнавалися проблемними ситуаціями.

Педагогічна система формування творчого мислення майбутнього вчителя в процесі університетської підготовки наведена на рисунку 2.

У четвертому розділі **“Експериментальна перевірка педагогічної системи формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти”** розроблено модульно-варіантну технологію навчання, обґрунтовано педагогічні умови формування творчого мислення, подано результати аналізу їх експериментальної перевірки.

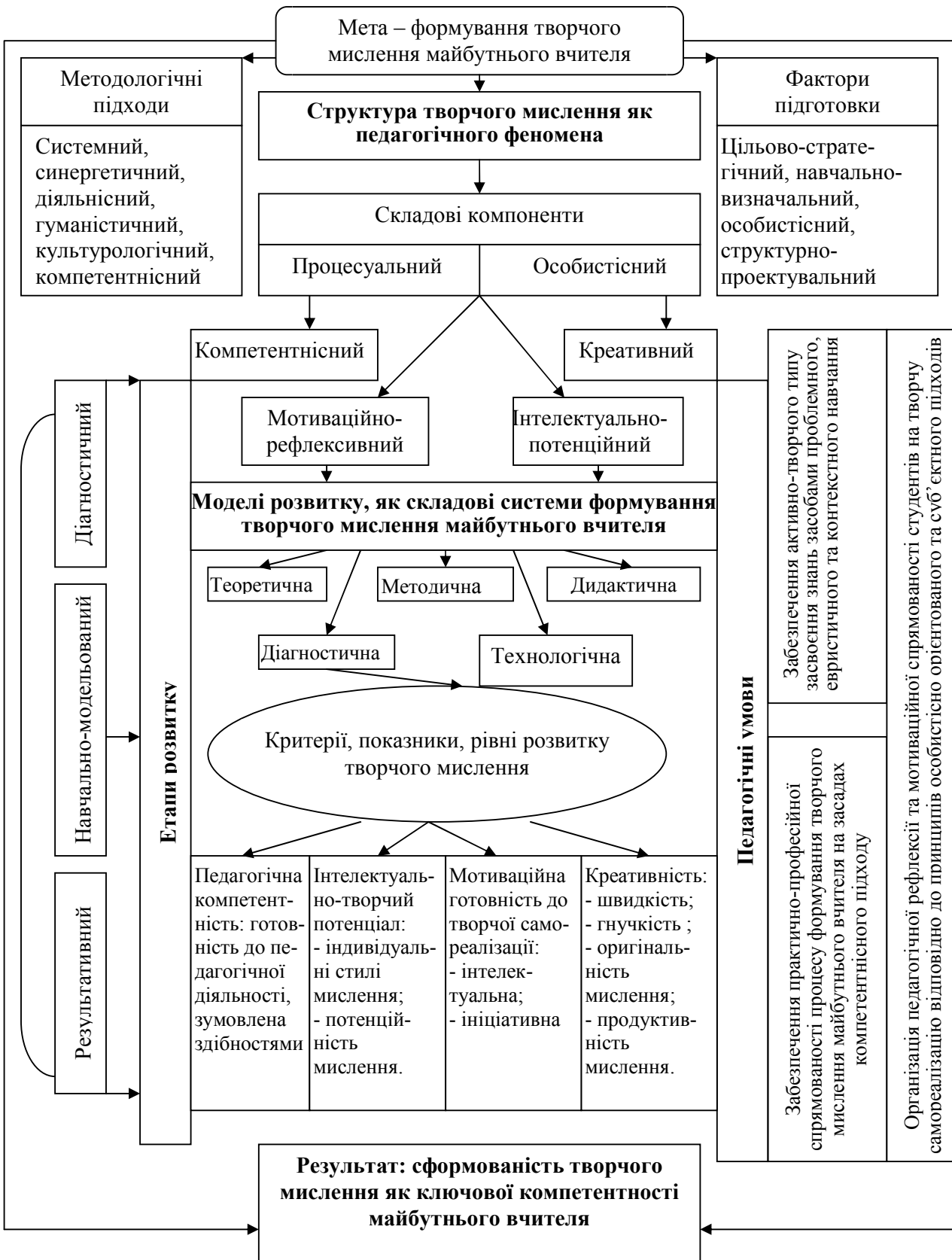

Рис. 2. Педагогічна система формування творчого мислення майбутнього вчителя

Дослідно-експериментальна робота здійснювалась у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. До участі в формувальному етапі експериментального дослідження було залучено 305 студентів двох інститутів: Інституту математики, фізики та технологічної освіти; Інституту філології та журналістики. З них 153 було включено в експериментальну групу, 152 – в контрольну.

Мета представленої технології: формування творчого мислення як ключової компетентності майбутнього вчителя. Вихідні позиції авторського підходу наступні: спрямованість на гуманістичну парадигму освіти; особистісна орієнтація розробленої технології; розвивальний характер навчання; єдність технологічності і змісту.

До основних принципів створеної модульно-варіантної технології належать такі:

- принцип суб'єктності учасників навчального процесу;
- диференціація за вільним вибором варіанта навчання, форм контролю і диференціація в часі (в межах вивчення курсу);
- варіативність змісту педагогічних дисциплін;
- модульна побудова процесу навчання на основі таких дидактичних правил: а) модульна програма повинна звільнити педагога від суто інформаційної функції викладання; б) модульна програма повинна створити умови для спільного вибору педагогом і студентом оптимального шляху навчання; в) педагог у процесі модульного навчання делегує деякі функції педагогічного управління модульній програмі;
- принцип спільно-продуктивної діяльності учасників навчального процесу.

Такий підхід до навчання вимагав перебудови навчальної програми, розробки всіх курсів за трьома змістовими варіантами. З цією метою був розроблений “Навчально-методичний комплект для модульно-варіантного навчання з педагогічних дисциплін”, спрямований на розвиток творчого мислення студентів. Програма передбачала обов'язкову самостійну роботу студента з кожної теми лекційного й семінарського заняття на основі вільного вибору студентами варіанту навчання. У кожному варіанті передбачалося декілька завдань однакової складності для вибору за інтересами. Так забезпечувалася диференціація за вільним вибором, а також надавалася можливість кожному студенту виявити свої творчі здібності.

Студентам пропонувалося три основні варіанти навчання на основі загальної обов'язкової програми: перший варіант підготовки (основний) передбачав репродуктивну діяльність студента на основі вивчення теоретичних питань теми; другий варіант (підвищеної складності) вимагав частково пошукову діяльність у підборі літератури, її вивченні, виконанні відповідних завдань тощо; третій варіант (творчий), передбачав вирішення творчих задач, виконання завдань дослідницького характеру, які включали в себе порівняння різних поглядів, вивчення ідеї в її розвитку, написання есе, творів-роздумів тощо.

Основним критерієм виділення названих рівнів обрано рівень проблемності. При цьому поняття "рівень проблемності" (М. Махмутов) відображав зміст навчального матеріалу, наявність у ньому навчальних проблем різної складності. Рівень проблемності визначено за допомогою двох показників: складністю проблемних задач, питань, завдань (з урахуванням їх кількості і якості) і співвідношенням трьох основних (за змістом навчального завдання) типів самостійних робіт студентів: а) репродуктивного; б) частково-пошукового; в) творчого.

Варіанти навчання були виділені нами умовно, тому і в другому, і в третьому варіанті частково функціонувала репродуктивна діяльність. Такий підхід було обрано з метою стимулювання переходу більшості студентів від основного до більш складних варіантів виконання інтелектуальних задач. Крім цього, перший варіант був своєрідною основою, яка визначала зміст обов'язкових знань із кожної теми.

Будь-яка система освіти формує у студентів певний тип мислення. Найбільш перспективним шляхом розумового розвитку молоді є вивчення умов розвитку типу мислення, який проектується системою традиційної освіти, вивчення умов формування у студентів рефлексивного, творчого мислення. У процесі експериментальної роботи були визначені педагогічні умови.

1. *Забезпечення практично-професійної спрямованості процесу формування творчого мислення майбутнього вчителя на засадах компетентнісного підходу.*

Творче мислення розглядалося як ключова компетентність майбутнього вчителя. У процесі дослідження було конкретизовано положення про те, що творче мислення майбутнього вчителя є інтегральним утворенням, що поєднує певний комплекс знань, умінь та ставлень, що формується протягом засвоєння всього змісту педагогічної освіти і дає змогу студенту розуміти, тобто ідентифікувати та оцінювати в різних контекстах проблеми, що є характерними для педагогічної діяльності.

Формування означеної компетентності в процесі вивчення педагогічних дисциплін було побудовано як процес розв'язання педагогічних задач. У змісті компетентності творчого мислення студента визначили процесуальні й результативні показники. У процесуальній компоненті було виділено три блоки: 1) цілепокладання в педагогічній діяльності, 2) мотивування навчальної діяльності, 3) інформаційна компетентність майбутнього вчителя, 4) розробка програм педагогічної діяльності та прийняття педагогічного рішення; 5) компетенції в організації навчальної діяльності, 6) особистість майбутнього вчителя. У результативній – "новітні базові навички" як єдність знань, умінь, навичок і ставлень. Розроблена нами експериментальна програма включала сукупність об'єктивно необхідних для майбутньої педагогічної діяльності знань і умінь, комплекс педагогічних задач та показники розвиненості компетентності творчого мислення майбутнього вчителя.

2. *Організація педагогічної рефлексії та мотиваційної спрямованості студентів на творчу самореалізацію відповідно до принципів особистісно орієнтованого та суб'єктного підходів.*

Розроблена методика формування творчого мислення через організацію педагогічної рефлексії передбачала зміну ролі викладача в освітньому процесі, він став не стільки трансформатором змісту педагогічних дисциплін, скільки суб'єктом процесу педагогічної творчості, який створює дидактичні умови розвитку творчого мислення студента, його творчої індивідуальності.

Здійснення рефлексії вимагало від студента усвідомлення себе суб'єктом власної пізнавально-творчої діяльності, суб'єктом саморозвитку.

Для цього створювалося рефлексивне середовище: для розвитку мислення – це створення проблемно-конфліктних педагогічних ситуацій; в діяльності – установки на співпрацю, а не на конкуренцію; в спілкуванні – це процес спільного пошуку.

Взаємодія студентів як суб'єктів співтворчості пов'язувалася не стільки із взаємообміном досвідом і знаннями, скільки впливом на розвиток творчої особистості іншого, тобто кожен ставав каталізатором для розвитку іншого.

Для студентів, як суб'єктів розвитку творчого мислення, кожна педагогічна знахідка, кожен випадок педагогічної інновації ставав лише поштовхом для переходу до пошуку нових інновацій, а не кінцевою істиною.

Методика формування рефлексії у студентів передбачала виділення трьох рівнів її організації залежно від конкретного рівня досягнення: об'єктний, задачний і проблемний. Залежно від цих рівнів були визначені характерні для кожного рівня вектори розвитку, умови й механізми переходу з рівня на рівень. Отже, педагогічна рефлексія, як умова розвитку творчого мислення, в нашому експерименті здійснювалася в різних інтелектуальних системах групового, діалогічного та індивідуального вирішення пізнавальних проблем та педагогічних задач.

Для організації мотиваційної спрямованості студентів до творчої самореалізації в навчально-пізнавальній діяльності моделювалися не тільки умови творчого завдання, але й умови творчої діяльності. Запропонований студентам навчально-методичний комплект для модульно-варіантного навчання з педагогічних дисциплін дав змогу кожному студенту вільно визначити свій варіант навчання на семестр, свій особистий темп подачі творчих робіт, урахувати власні можливості і здібності.

В узагальненому вигляді методика організації мотиваційної спрямованості студентів характеризувалася такими елементами:

а) спрямованість на вивчення і розвиток мотивації досягнення в ситуаціях вирішення творчих завдань, коли не впливають будь-які інші мотиви й результати діяльності не мають для

студентів інших наслідків, крім безпосередньої самооцінки на професійну компетентність у зв'язку з успіхом або невдачею діяльності;

б) акцентування уваги та привабливості самої діяльності досягнення, тобто мотивуючий вплив зведений винятково до очікування ефективної самооцінки після успіху або невдачі у виконанні професійно спрямованих творчих завдань; використання інших стимулюючих засобів заборонялося;

в) забезпечення об'єктивної імовірності успіху, а саме, творчі завдання повинні відповідати творчим можливостям студентів.

3. *Забезпечення активно-творчого типу засвоєння знань засобами проблемного, евристичного та контекстного навчання.*

Цей тип засвоєння знань відповідає сутності творчого педагогічного мислення як процесу, спрямованого на відкриття нових шляхів реалізації пізнавальних і практично-педагогічних проблем. Процес мислення при цьому набуває своїх суто творчих характеристик: самостійності (реалізація алгоритмів або дія відповідно до запропонованого інваріантного методу), інсайтності (неочікуваності моменту відкриття принципу вирішення), конфліктності (відчуття напруги пошуку) тощо.

Активно-творчий тип засвоєння знань передбачав діяльність, вільну від жорстких меж. Це означало, що творче мислення й педагогічна творчість були виявленням певної свободи, яка забезпечувалася вільним вибором варіанту навчання, а також вільним графіком термінів виконання завдань. Особлива увага приділялася забезпеченню процесу творчого мислення педагогічними знаннями, які надавали творчим продуктам студентів професійної спрямованості.

У результаті нашого дослідження дійшли висновку, що творчому мисленню відповідає лише активно-творчий тип засвоєння знань. З огляду на це запропоновано і впроваджено в практику принципово новий підхід до вивчення педагогічних дисциплін в педагогічному ВНЗ: у змісті, формах і методах навчання було реалізовано ідею пошуку шляхів до нешаблонного, творчого мислення, його оригінальності й незалежності.

Ефективність запропонованої модульно-варіантної технології навчання та психолого-педагогічних умов розвитку творчого мислення майбутнього вчителя була доведена на основі аналізу результатів експериментального дослідження (див. рис. 3).

Результати дослідницького зрізу на виявлення рівнів сформованості творчого мислення студентів за чотирма критеріями відповідно до і після експерименту дає підстави стверджувати, що запропонована методика є ефективною. Зокрема, в ЕГ порівняно з КГ значно зменшилась кількість студентів з низьким рівнем творчого мислення (в ЕГ було 39,88%, стало – 11,5%; у КГ було 37,4%, стало – 38%). Натомість в ЕГ значно зросла кількість студентів з високим рівнем творчого мислення (було 21,85%, стало 41,5%).

Порівняльний аналіз за всіма компонентами показав, що за час проведення експерименту середнє значення одержаних балів в ЕГ стало вище ($\bar{x}=2,3$ проти $\bar{x}=1,82$), також середнє квадратичне відхилення після експерименту становить $\sigma=0,66$, що менше на 0,1 за середнє квадратичне відхилення до експерименту, це свідчить про те, що кількість студентів з високим та середнім рівнем творчого мислення збільшилась, а з низьким рівнем зменшилась (розсіювання навколо середнього значення менше).

Кінцеві результати проведеної роботи проілюстровані за допомогою гістограм (рис. 3).

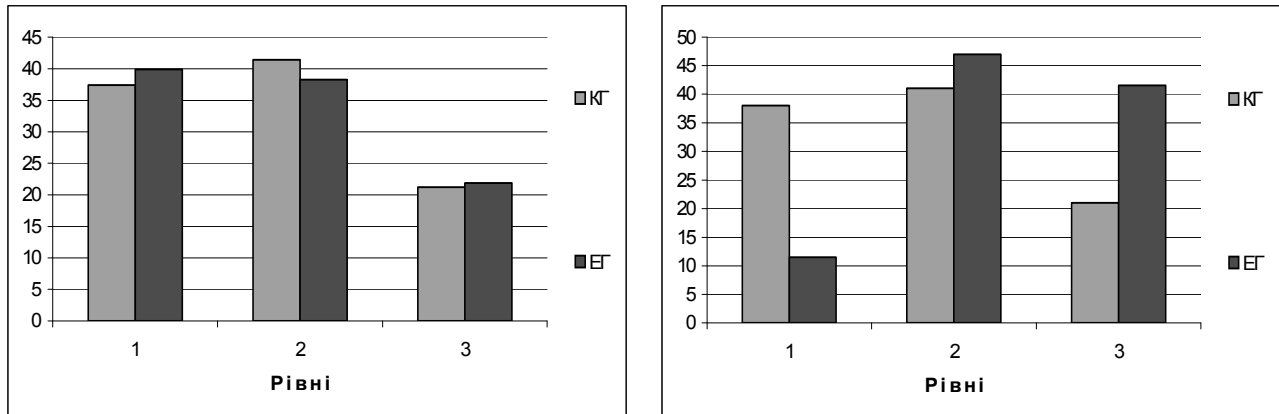

Рис. 3. Результати зрізів на рівні сформованості творчого мислення студентів контрольних та експериментальних груп до і після експерименту за чотирма критеріями (у %)

Їх аналіз також показує, що до експерименту групи були майже однакові, а після експерименту показники в ЕГ значно поліпшилися.

Загальні характеристики впливу експериментальної методики на формування творчого мислення майбутніх учителів були одержані за допомогою обчислення коефіцієнтів зростання показників і статистичної характеристики генеральної середньої величини генеральної сукупності. Було доведено, що обрана методика формувального експерименту дозволила підвищити рівень творчого мислення студентів.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретико-методичне обґрунтування концепції формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти, розроблено та експериментально перевірено педагогічну систему формування творчого мислення майбутнього фахівця та технологію формування даного феномена у студентів.

1. Творче мислення є міждисциплінарною, інтегрованою науковою категорією зміст якої відображає спосіб самобуття людини: саме у творчості індивід стверджується, формує, відтворює й розвиває себе як особистість. Творчість доступна кожному й може бути поширена на будь-який вид діяльності. Передусім це стосується педагогічної діяльності. Психологічний рівень обґрунтування процесу формування творчого мислення майбутнього вчителя базується на розумінні творчого мислення як розумового процесу, спрямованого на вирішення певної задачі або проблеми, який призводить до пізнавально-творчих результатів (оригінальності, новизни ідей, суджень). Психологічний механізм процесу творчого мислення майбутнього вчителя базується на розумінні творчого мислення як динамічної (процесуальної) характеристики, якій властива структурно-рівнева природа.

2. Структурно-функціональна модель формування творчого мислення вчителя відображає сутність творчого мислення майбутнього вчителя як процесу розв'язання педагогічних задач, його основні функції, психологічний механізм розв'язання педагогічних задач та особливості творчого підходу до вирішення педагогічних задач. Сутність педагогічної діяльності визначає місце творчого мислення в цьому процесі, а саме: мислення вчителя включене в педагогічну діяльність і спрямоване на вирішення специфічних задач, пов'язаних із пошуком ідей, засобів перетворення педагогічного процесу. Об'єктом пізнання вчителя є педагогічна реальність, яка включає особистість учня, зміст, форми й методи навчально-виховного процесу, педагогічні ситуації та явища. Творче мислення учителя існує як процес розв'язання педагогічних задач.

3. Творче мислення майбутнього вчителя як результат спеціальної підготовки визначається як його ключова компетентність, в основі якої – професійні функції фахівця, його якості, знання і вміння, мотиваційна спрямованість та креативність як здатність до творчості. Ефективну діагностику та моніторинг рівнів сформованості творчого мислення студентів забезпечує діагностична модель формування творчого мислення майбутнього вчителя. Процес професійного розвитку майбутнього вчителя базується на врахуванні структури творчого мислення, яка включає процесуальну складову (компетентнісний та інтелектуально-потенційний компоненти) та особистісну складову (креативний та мотиваційно-рефлексивний компоненти). Відповідно до структури творчого мислення визначаються критерії та показники діагностики рівнів його сформованості, а саме: педагогічна компетентність (для визначення навчальних досягнень та творчих здібностей), творча вмотивованість (для визначення мотиваційної структури та рівнів інтелектуальної ініціативи), інтелектуально-творчий потенціал (для визначення стилю мислення, що сприяє формуванню творчого мислення та творчого потенціалу мислення), креативність (для визначення вербальної та невербальної креативності за показниками швидкості мислення, його гнучкості та оригінальності).

Застосування комплексної діагностичної методики формування творчого мислення забезпечує можливість всебічного аналізу стану досліджуваного феномена згідно з кожним критерієм, з'ясування характеру, динаміки й етапності формування творчого мислення, його основних чинників, аналізу інтегративних результатів дослідження, що виражається трьома рівнями сформованості творчого мислення студентів.

4. В процесі традиційного навчання у вищій школі шляхом опосередкованого впливу творче мислення майже не формується. Проблемі цілеспрямованого формування даного феномена в процесі університетської підготовки майбутнього вчителя не приділяється належної уваги, і, в результаті – майбутні вчителі не підготовлені до вирішення сучасних складних та нестандартних завдань навчання й виховання учнів, які вимагають використання творчого педагогічного мислення як ключової компетентності студента, високого інтелектуально-творчого потенціалу, педагогічної рефлексії та мотивації творчого самовдосконалення, креативності у прийнятті педагогічних рішень. Причина цього явища полягає в орієнтації на традиційне розуміння ролі особистості майбутнього фахівця в процесі професійно-педагогічного навчання, і, як наслідок, відсутність у студентів розуміння себе як активного суб'єкта власної пізнавально-творчої діяльності, неусвідомленості перспектив особистого професійного самоудосконалення, слабка здатність до проектування власного професійного розвитку, як системи педагогічного цілепокладання, рефлексії як формування творчої особистості. У вивченні педагогічних дисциплін має місце орієнтація на репродуктивні схеми отримання знань та педагогічних умінь, слабка спрямованість на моделювання сучасного навчально-виховного процесу на основі інноваційних професійно-педагогічних цінностей та педагогічної рефлексії, самостійну постановку й вирішення педагогічних завдань навчання й виховання учнів, що вимагає розвиненого творчого мислення майбутнього фахівця. Тому актуальною є робота, спрямована на розробку сучасної концепції й технології формування творчого мислення майбутніх вчителів.

5. Сутністю розробленої концепції є обґрунтування теоретико-методичних основ освітнього процесу, які забезпечують формування творчого мислення як ключової компетентності майбутнього вчителя. Основними чинниками, що зумовлюють авторський підхід до розробки концепції формування творчого мислення студента, є такі: цільово-стратегічний, який пов'язаний з оновленням стратегічних орієнтирів розвитку освіти; навчально-визначальний, відповідно до якого формування творчого мислення є метою професійного розвитку майбутнього вчителя, передбачає зміну освітніх парадигм: від традиційного навчання до розвивальної освіти; особистісний, що передбачає розробку засобів діагностики для виявлення творчих задатків і формування на цій основі наявних та потенційних здібностей студентів; структурно-проектувальний, що відображає суб'єкт - суб'єктну структуру навчального процесу, спрямованого на формування творчого мислення та можливість проектування цього процесу.

Концепція формування творчого мислення майбутніх учителів базується на єдності методологічного, теоретичного (психологічного й педагогічного) й технологічного концептів. Методологічні основи концепції побудовані на основі взаємодії системного, діяльнісного, синергетичного, особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів і включають такі ідеї: спрямованості освітнього процесу на формування творчого мислення як ключової компетентності майбутнього вчителя; створення умов для забезпечення єдності розвитку та саморозвитку творчого мислення студента, психологічної єдності суб'єктів навчально-пізнавального процесу; організацію спеціальної роботи із вибору різних форм і методів навчально-пізнавальної діяльності студентів, які сприяють активізації їх мислення; діагностика результатів проведеної роботи щодо визначення рівня розвитку творчого мислення студента – майбутнього вчителя.

Запропонована концепція реалізується в навчальному процесі через реалізацію загальнодидактичних та специфічних принципів навчання, які зумовлюють вимоги до основних компонентів процесу навчання: мети, завдань, змісту, форм, методів і результатів.

6. Педагогічна система формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти базується на ідеях суб'єктності, унікальності кожного студента, професійної спрямованості особистості студентів. Система побудована з урахуванням вимог педагогічної діяльності, конкурентноспроможності в європейському освітньому просторі. Педагогічна система забезпечує ефективне формування творчого мислення майбутнього вчителя і включає структурні компоненти процесу розвитку й моніторингу творчого мислення майбутнього вчителя, що відображені в розроблених моделях: теоретичній моделі формування творчого мислення майбутнього вчителя; діагностичній моделі моніторингу рівня сформованості творчого мислення майбутнього вчителя; дидактичній моделі формування креативно спрямованого змісту педагогічної освіти; методичній моделі формування творчого мислення в навчальному процесі; технологічній моделі формування творчого мислення студентів.

Теоретична модель визначає психолого-педагогічне підґрунтя розробленої системи формування творчого мислення майбутнього вчителя і включає три компоненти: теорії психологічного механізму формування творчого мислення; дидактичні теорії формування творчого мислення; технологічні підходи до формування творчого мислення.

Дидактична модель креативно спрямованого змісту визначає підсистему принципів його побудови, компоненти дидактичної моделі, обґрунтування проблемно-інтегрованого підходу до вивчення дисциплін педагогічного циклу. Система принципів включає традиційні та інноваційні принципи структурування змісту педагогічних дисциплін. Компоненти дидактичної системи забезпечують її інформаційну, методичну та технологічну складову. Ефективне формування творчого мислення студентів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу відбувається на основі проблемно-інтегрованого підходу.

Методична модель педагогічної системи передбачає моделювання системи професійно-педагогічних задач, спрямованих на формування творчого мислення майбутнього вчителя. Її структура включає три взаємопов'язаних компоненти: принципи продуктивного розв'язання творчих педагогічних задач; методи розв'язання творчих педагогічних задач, спрямовані на її вирішення; види творчих педагогічних задач.

7. Технологічне забезпечення процесу формування творчого мислення майбутнього вчителя досягається через гуманістичну спрямованість вихідних позицій модульно-варіантної технології навчання, дотримання загальнодидактичних і специфічних принципів, забезпечення креативної спрямованості змісту педагогічних дисциплін та дидактичного забезпечення процесу формування творчого мислення, а саме, “Навчально-методичного комплексу для модульно-варіантного навчання з педагогічних дисциплін”.

Цілеспрямоване формування у студентів творчого педагогічного мислення включає три взаємозв'язані етапи: діагностичний, навчально-модельований та результативний.

Основними педагогічними умовами, що забезпечують ефективність педагогічної системи формування творчого мислення майбутнього вчителя, є: 1) практично-професійна спрямованість процесу формування творчого мислення майбутнього вчителя на засадах компетентнісного підходу; 2) організація педагогічної рефлексії та мотиваційної спрямованості студентів до творчої самореалізації згідно з принципами особистісно орієнтованого та суб'єктного підходів; 3) забезпечення активно-творчого типу засвоєння знань засобами проблемного, евристичного та контекстного типів навчання.

8. Порівняльний аналіз різних варіантів технологій (традиційної, модульно-варіантної) свідчить про те, що за допомогою традиційних форм і методів навчання студентів з педагогічних дисциплін неможливо ефективно формувати творче педагогічне мислення студентів як ключової компетентності майбутнього вчителя. Модульно-варіантна технологія навчання студентів з педагогічних дисциплін дає змогу зробити цей процес ефективним, про що свідчать результати дослідницького зрізу на виявлення рівнів сформованості творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти. Аналіз результатів за чотирма критеріями відповідно до і після експерименту дає підстави стверджувати, що запропонована технологія є ефективною. Зокрема, в ЕГ порівняно з КГ значно зменшилась кількість студентів з низьким рівнем творчого мислення (в ЕГ було 39,88%, стало – 11,5%; у КГ було 37,4%, стало – 38%). Натомість в ЕГ значно зросла кількість студентів з високим рівнем творчого мислення (було 21,85%, стало 41,5%).

Проведене дослідження не охопило всіх аспектів проблеми розвитку творчого мислення. Перспективними для подальшого дослідження залишаються питання формування творчого мислення студентів в умовах кредитно-трансферної системи організації навчання, системи післядипломної освіти, розвиток творчого мислення вчителя в процесі професійної діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, навчальні посібники, програми і методичні рекомендації

1. Акімова О. В. Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти : монографія / О. В. Акімова. – Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2007. – 352 с.
2. Акімова О. В. Історія педагогіки : навчальний посібник. Ч. 1 : Розвиток освітніх систем / О. В. Акімова. – Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2008. – 150 с.
3. Акімова О. В. Розвиток творчого мислення майбутнього вчителя : методичні рекомендації / О. В. Акімова. – Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2008. – 150 с.
4. Навчальні програми: педагогіка школи, історія педагогіки, методика виховної роботи, основи педагогічної майстерності, педагогічна практика / М. І. Сметанський, В. І. Шахов, В. М. Галузьяк, І. Л. Холковська, О. В. Акімова, О. В. Столяренко, Н. Б. Хамська. – Вінниця : Континент-Прим, 2004. – 116 с.
5. Учебно-методический комплект для модульно-вариантного обучения по педагогическим дисциплинам : учебное пособие / В. А. Слостёнин, М. М. Милькаманович, О. В. Акимова, В. А. Сапогов. – М. : МПГУ, 1999. – 101 с.

Статті у фахових виданнях

6. Акімова О. В. Нові підходи до вивчення історії педагогіки в педуніверситеті / О. В. Акімова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця: ВДПУ, 2000. – Вип. 2. – С. 153–156.
7. Акімова О. В. Мотивація досягнення у структурі творчої діяльності студентів / О. В. Акімова // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2001. – № 8. – С. 3–9.
8. Акімова О. В. Педагогічна творчість і шляхи її формування / О. В. Акімова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2001. – Вип. 4. – С. 5–9.
9. Акімова О. В. Модульно-варіантне навчання як засіб формування творчої особистості майбутнього вчителя / О. В. Акімова // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2001. – № 7. – С. 26–29.
10. Акімова О. В. Деякі підходи до визначення поняття творчої особистості / О. В. Акімова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2002. – Вип. 7. – С. 202–205.

11. Акімова О. В. Розвиток творчого мислення майбутнього вчителя / О. В. Акімова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2002. – Вип. 6, ч. 2. – С. 130–135.
12. Акімова О. В. Формування мотивації творчого мислення майбутнього вчителя / О. В. Акімова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2003. – Вип. 8. – С. 19–24.
13. Акімова О. В. Деякі шляхи оволодіння педагогічною творчістю. Молодь і ринок / О. В. Акімова // Молодь і ринок : щоквартальний наук.-пед. та економічний журнал / Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич, 2003. – № 4 (6). – С. 33–37.
14. Акімова О. В. Сучасні підходи до аналізу історико-педагогічного процесу / О. В. Акімова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2004. – Вип. 11. – С. 15–19.
15. Акімова О. В. Деякі підходи до розвитку творчого мислення майбутнього вчителя / О. В. Акімова // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2006. – Вип. 81. – С. 21–25.
16. Акімова О. В. Розвиток творчого мислення студентів в процесі вивчення педагогічних дисциплін / О. В. Акімова // Наукові записки : [зб. наукових статей Національного пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова] / укл. П. В. Дмитренко, Л. Л. Макаренко. – К., 2006. – Вип. LXII (62). – С. 15–23.
17. Акімова О. В. Методика проведення семінарських занять з історії педагогіки / О. В. Акімова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2006. – № 16. – С. 49–56.
18. Акімова О. В. Експериментальне дослідження розвитку творчого мислення майбутнього вчителя в процесі модульно-варіантної технології навчання / О. В. Акімова // Проблеми освіти / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України ; Вінницький соціально-економічний ін-т Університету “Україна”. – К., 2006. – Вип. 3. – С. 238–246.
19. Акімова О. В. Сучасні технології розвитку творчої особистості майбутнього вчителя / О. В. Акімова // Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Короленка. – Полтава, 2007. – Вип. 3. – С. 80–86.
20. Акімова О. В. Модульно-варіантна технологія навчання в процесі підготовки майбутнього вчителя / О. В. Акімова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / редкол. : І. А. Зязюн (голова) [та ін.]. – Київ ; Вінниця, 2006. – Вип. 11. – С. 190–195.

21. Акімова О. В. Основні напрями експериментального вивчення творчого мислення / О. В. Акімова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2007. – Вип. 19. – С. 124–130.
22. Акімова О. В. Емоції в структурі творчого мислення / О. В. Акімова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. праць / редкол. : М. І. Сметанський (голова) [та ін.]. – Вінниця, 2007. – Вип. 21. – С. 342–347.
23. Акімова О. В. Формування творчого мислення в процесі рішення розумових задач / О. В. Акімова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / редкол. : Н. С. Побірченко (гол. ред.) [та ін.]. – Умань, 2007. – Вип. 19. – С. 144–150.
24. Акімова О. В. Історичний аспект проблеми розвитку творчого мислення студентів / О. В. Акімова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / редкол. : І. А. Зязюн (голова) [та ін.]. – Київ ; Вінниця, 2007. – Вип. 14 – С. 215–221.
25. Акімова О. В. Сучасні технології розвитку творчої особистості майбутнього вчителя / О. В. Акімова // Педагогічні науки. Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка : зб. наук. праць. – Суми, 2007. – Ч. 1. – С. 3–9.
26. Акімова О. В. Психологічні засади розвитку творчого мислення / О. В. Акімова // Психологічні перспективи / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – Вип. 10. – С. 18–23.
27. Акімова О. В. Особистісна обумовленість творчого мислення майбутнього вчителя / О. В. Акімова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць / редкол. : О. Г. Мороз, Н. В. Гузій (відп. ред.) [та ін.]. – К. : НПУ, 2007. – Вип. 6 (16). – С. 3–8.
28. Акімова О. В. Деякі фактори розвитку креативності / О. В. Акімова // Наукові записки. Серія: Педагогічні та історичні науки : [зб. наук. статей] / МОН України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; [укл. : П. В. Дмитренко, Л. Л. Макаренко. – К., 2007. – Вип. LXVII (67). – С. 34–44.
29. Акімова О. В. Технологічне забезпечення процесу розвитку творчого мислення майбутнього педагога / О. В. Акімова // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць / гол. ред. В. К. Буряк. – Кривий Ріг, 2007. – Вип. 19. – С. 148–154.
30. Акімова О. В. Рефлексивна основа розвитку творчого мислення / О. В. Акімова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла

Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. праць / редкол. : М. І. Сметанський (голова) [та ін.]. – Вінниця, 2008. – Вип. 22. – С. 190–196.

31. Акімова О. В. Творчість як якісна характеристика мислення / О. В. Акімова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. праць / редкол. : М. І. Сметанський (голова) [та ін.]. – Вінниця, 2008. – Вип. 24. – С. 9–14.

32. Акімова О. В. Творче мислення як ключова компетентність педагогічної освіти / О. В. Акімова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / редкол. : І. А. Зязюн (голова) [та ін.]. – Київ ; Вінниця, 2008. – Вип. 17. – С. 245–250.

Інші публікації

33. Акімова О. В. Методичні рекомендації з проведення виховної роботи у піонерському таборі / О. В. Акімова – Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т, 1981. – 24 с.

34. Акімова О. В. Педагогічні стимулювання соціальної активності студентів у процесі суспільно-політичної практики / О. В. Акімова // Формування соціальної активності студентів у процесі суспільно-політичної практики : доповіді і повідомлення республіканської наук. конф. – Харків, 1983. – С. 24–26.

35. Акімова О. В. Методика підготовки до семінарських і лабораторних занять: методичні вказівки і завдання для самостійної роботи з педагогічних дисциплін. тематичний збірник / О. В. Акімова. – Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т, 1984. – 60 с.

36. Акімова О. В. Суспільно-педагогічна практика студентів педвузу : методичні рекомендації / О. В. Акімова – Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т, 1984. – 60 с.

37. Акімова О. В. Методичні рекомендації з проведення семінарських та лабораторно-практичних занять з педагогіки для студентів II курсів педінституту / О. В. Акімова. – Вінниця : ВДП, 1984. – 60 с.

38. Акімова О. В. Педагогічне стимулювання в процесі формування особистості майбутнього вчителя : методичні рекомендації / О. В. Акімова, О. П. Кондратюк. – К. : КДПШМ, 1986. – 36 с.

39. Акімова О. В. Стимулююча роль ідейної спрямованості процесу навчання у формуванні особистості майбутнього спеціаліста / О. В. Акімова // Ідейна спрямованість процесу навчання студентів – важлива умова підвищення якості підготовки молодих спеціалістів : тези доповідей обл. наук.-метод. конф. – Вінниця : ВДП, 1986. – С. 28–30.

40. Акімова О. В. Проблеми педагогічного стимулювання всебічного розвитку студента педагогічного вузу / О. В. Акімова // Вища і середня педагогічна освіта : республіканський наук.-метод. зб. – К. : Вища освіта, 1987. – Вип. 13. – С. 27–35.

41. Акімова О. В. Диференціація навчання як засіб підготовки творчого вчителя / О. В. Акімова // Формування педагогічної майстерності в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя : тези доповідей міжвузівської наук.-практ. конф. – К., 1991. – С. 37–39.
42. Акімова О. В. Педагогічне стимулювання пізнавально-творчої активності студентів : методичні рекомендації. – Вінниця : ВДП, 1991. – 24 с.
43. Акімова О. В. Диференційований підхід як засіб активізації пізнавальної діяльності студентів / О. В. Акімова // Психолого-педагогічні основи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів : тези наук.-практ. конф. – Вінниця, 1992. – С. 25–26.
44. Акімова О. В. Програма з історії педагогіки / О. В. Акімова – Вінниця : ВДП, 1997. – 24 с.
45. Акімова О. В. Навчально-методичний комплект для модульно-варіантного навчання з історії педагогіки : семінарські заняття / О. В. Акімова, М. М. Мількаманович, В. А. Сапогов. – Вінниця : ВДП, 1997. – 12 с.
46. Акімова О. В. Навчально-методичний комплект для модульно-варіантного навчання з педагогічних дисциплін. Педагогіка: теорія виховання. Школознавство / О. В. Акімова, М. М. Мількаманович, В. А. Сапогов. – Вінниця : ВДП, 1996. – 24 с.
47. Акімова О. В. Навчально-методичний комплект для модульно-варіантного навчання з педагогічних дисциплін. Педагогіка: загальні основи. Дидактика / О. В. Акімова, М. М. Мількаманович, В. А. Сапогов. – Вінниця : ВДП, 1997. – 36с.

АНОТАЦІЇ

Акімова О. В. Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, 2010.

В дисертації здійснено дослідження теоретико-методичних засад формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти. Науково обґрунтовано концепцію формування творчого мислення майбутнього вчителя як теоретико-методичну основу підвищення якості освіти у вищих педагогічних навчальних закладах, яка має три рівні: методологічний, теоретичний (психологічний та педагогічний), технологічний.

Визначено структуру творчого мислення майбутнього вчителя як психолого-педагогічної категорії, яка включає в себе дві складові: процесуальну й особистісну. Розроблено структурно-функціональну модель формування творчого мислення майбутнього вчителя як педагогічного

феномена. У цій моделі визначено місце творчого мислення в педагогічній діяльності, форми його функціонування, основні функції, психологічний механізм та основні характеристики.

З метою реалізації концепції розроблено та експериментально перевірено педагогічну систему розвитку творчого мислення майбутнього вчителя в процесі університетської підготовки на матеріалі вивчення дисциплін педагогічного циклу, яка включає структурні компоненти процесу розвитку і моніторингу творчого мислення майбутнього вчителя.

Здійснена дослідно-експериментальна перевірка авторської модульно-варіантної технології навчання з педагогічних дисциплін та педагогічних умов розвитку творчого мислення майбутнього вчителя. Розроблена технологія передбачає системно-структурну взаємодію основних компонентів та етапів підготовки майбутнього вчителя (діагностичний, навчально-модельований і результативний).

Ключові слова: творче мислення вчителя, модель розвитку творчого мислення майбутнього вчителя, система розвитку творчого мислення майбутнього педагога, модульно-варіантна технологія, педагогічні умови формування творчого мислення майбутнього вчителя.

Акимова О. В. Теоретико-методические основы формирования творческого мышления будущего учителя в условиях университетского образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2010.

В диссертации представлено системное исследование теоретико-методических основ развития творческого мышления будущего учителя в условиях университетского образования. Научно обосновано концепцию развития творческого мышления будущего учителя как теоретико-методическую основу повышения качества образования в высших педагогических учебных заведениях, которая имеет три уровня: методологический, теоретический (психологический и педагогический), технологический.

Творческое мышление определено как междисциплинарная, интегрированная научная категория, содержание которой отображает способ самобытия человека: именно в творчестве индивид самоутверждается, формируется, развивает себя как личность. Творчество доступно каждому и может быть распространено на любой вид деятельности. Прежде всего это касается педагогической деятельности. Психологический уровень обоснования процесса формирования творческого мышления будущего учителя базируется на понимании творческого мышления как умственного процесса, направленного на решение определенной задачи или проблемы, который приводит к познавательным-творческим результатам (оригинальности, новизны идей, суждений). Психологический механизм процесса творческого мышления будущего учителя базируется на

понимании его как динамической (процессуальной) характеристики, которой свойственна структурно-уровневая природа.

Разработана структурно-функциональная модель развития творческого мышления будущего учителя как педагогического феномена. В этой модели определено место творческого мышления в педагогической деятельности, формы его функционирования, основные функции, психологический механизм и основные характеристики.

Определено структуру творческого мышления будущего учителя как психолого-педагогической категории, которая включает в себя две составные: процессуальную и личностную. Первая составная, в свою очередь, имеет два компонента: компетентностный и интеллектуально-потенциальный, другая – также два компонента: креативный и мотивационно-рефлексивный.

С целью реализации концепции разработана теоретико-методическая система развития творческого мышления будущего учителя в процессе университетской подготовки на материале изучения дисциплин педагогического цикла, которая включает структурные компоненты процесса развития и мониторинга творческого мышления будущего учителя, в качестве которых разработаны такие модели: теоретическая модель развития творческого мышления; диагностическая модель мониторинга уровня развития творческого мышления будущего учителя; дидактическая модель формирования креативно направленного содержания педагогического образования; методическая модель развития творческого мышления в учебном процессе; технологическая модель развития творческого мышления студентов.

Осуществлено опытно-экспериментальное исследование авторской модульно-вариантной технологии обучения по педагогическим дисциплинам и педагогических условий развития творческого мышления будущего учителя. Разработанная технология предусматривает системно-структурное взаимодействие основных компонентов подготовки будущего учителя, построена на исходных позициях автора; концептуальных положениях; включает учебно-методический комплект для модульно-вариативного обучения по педагогическим дисциплинам, который предусматривает три уровня изучения педагогических дисциплин.

Ключевые слова: творческое мышление учителя, модель формирования творческого мышления будущего учителя, система формирования творческого мышления будущего педагога, модульно-вариантная технология, педагогические условия формирования творческого мышления будущего учителя.

Akimova O. V. Theoretical – Methodical Grounds of a Future Teacher’s Creative Thinking Formation in Terms of University Education. – Manuscript.

Dissertation (Thesis) for the scientific degree of the Doctor of Pedagogical Sciences on the specialty 13. 00. 04 – the theory and methodic of professional education. – Ternopol National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. – Ternopol, 2010.

The dissertation presents the research of the theoretical – methodical grounds of formation of a future teacher's creative thinking in terms of university education. There is a scientific explanation of the concept of a future teacher's creative thinking development as the theoretical – methodic grounds of improving the quality of education in pedagogical higher educational establishments. The concept has three levels: methodological, theoretical (psychological and pedagogical), technological.

There is also a definition of the structure of creative thinking of a future teacher as a psychological-pedagogical category, which includes two constituents: procedural and personal.

The structural-functional model of the formation of creative thinking of a future teacher as a pedagogical phenomenon has been developed. The place of creative thinking in pedagogical activity, as well as its main forms of functioning, functions, psychological mechanism and main characteristics have thus been reflected in this model.

With the aim of realization of the concept the theoretical-methodical system of a future teacher's creative thinking formation while obtaining university education has been constructed and experimentally tested on the basis of pedagogical sciences. It includes structural components of the process of development and monitoring of creative thinking of a future teacher.

We have conducted a testing-experimental research of the authorized module-variance technology of teaching pedagogical disciplines and of pedagogical conditions of a future teacher's creative thinking formation. The developed technology presupposes the systematic-structural interaction of the major components and stages of a future teacher's preparation including diagnostic, educative-modeling and resultative.

Key words: creative thinking of a future teacher, the model of a future teacher's creative thinking formation, the system of a future teacher's creative thinking formation, module – variance technology, pedagogical conditions of a future teacher's creative thinking formation.

Підписано до друку 10.02.2010 р.
Формат 60x84/16. Друк RESO.
Папір друк. Умовн. друк. арк. 1,9.
Замовлення № 7. Наклад 100 прим.

Видрук оригінал-макета:
редакційно-видавничий відділ Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка